

DE SIRENIBVS

SPHAERARVM HARMONIAM CONCINENTIBVS*

FRANCISCVS MOLINA MORENO.

VNIVERSITAS COMPLVTENSIS MATRITENSIS.

*Patri, qui mihi primus de sphaerarum harmonia rettulit,
et matri, quae hortata est, ne hoc opusculum inabsolutum reliquissem.*

I. QVI CANTVS SIRENVVM SIT?

De musica mundana in litteris Graecis primus in apocalypse, ut ita dicamus, rerum ad animae vitam post mortem pertinentium, hoc est, in fabula vel somnio Eris Plato canit in ultimo libro *Rei Publicae*. Itaque de Sirenibus, illam caelestem musicam in Platonis fabula concinentibus, cum universi orbibus a Platone aliisque scriptoribus coniunctis, hic orationem faciemus. Postea quo modo Sirenes cum sphaerarum musicae coniungantur, quid earum munus in fabula Eris sit, pervestigabimus. Platonicas Sirenas quasi caelestium sonorum simulacra esse (sicut Theo Smyrnaeus dixerit), et quae de eis alii in aetate Romana interpretati sint in Platonis aetate etiam credenda esse posse, nobis erit demonstrandum: e. g., Sirenum cantationem, secundum Plutarchum, animas in caelestem immortalium sedem ducere, vel, si Neoplatonicis philosophis credimus, Sirenas ipsas animas esse, quae omnia fundamentum iam in Graecia Classicae aetatis habebant.

a) QVID DE CAELESTIBVS SIRENIBVS MONVMENTA DOCENT?

Secundum Eris Platoniam fabulam Sirenes super caelestium hemisphaeriorum labra sedentes musicam sideream edunt.¹ Vt Chalcidii Platonici interpretis verbis utamur: *Sirenas singulis insistere circulis, quas rotatas cum circulis unam ciere mellifluam cantilenam atque ex imparibus octo sonis unum concordem concentum excitari* Plato in fine *Rei Publicae* facit². Postea Philo ille Alexandrinus (saec. I a. Chr. n. – I p. Chr. n.)

vim sphaerarum harmoniae ad animos alliciendos cum Sirenum cantione comparavit, Theo autem Smyrnaeus (saec. II p. Chr. n.) caelestes illas Sirenas sicut sonorum siderum imagines considerandas esse censuit. Proclus (saec. V p. Chr. n.) e contrario sonos imaginem esse operis Sirenum, Sirenas autem Platonicas divinas caelestium orbium animas existimavit. Isdem Proclus sententiam Platonis (unamquamque Sirena unum solum tonum canere) metaphoran esse iudicavit, ut ita dicamus, cuiusque sideris aequalis velocitatis.³ Hae excogitationes de Sirenibus cum sideribus coniunctis forsitan adhuc inveniendae esse possunt in carmine Ephesii-Constantinopolitani poetae et rerum naturalium studiosi Immanuelis Philis, qui in saeculis XIII-XIV vixit, quique Solem Sirena appellavit. Hoc autem blanditias tantum esse videtur.⁴

Effigies, quae inter astra Sirenas ostendunt, tantum duas novimus: in sculpta gemma VI saeculi a. Chr. n. Sirena adspicimus infra supraque cuius caudam stellae lucent, quod caelos innuit, qua Siren volitat (imago I).⁵

Imago I: Siren cum stellis

* In hac dissertatiuncula partem doctrinae rerumque aperiemus, quae in annis MMIII-MMV in Vniversitate Indianensi (in Civitatibus Americae Septentrionalis Foederatis) laborantes, Hispano Ministerio Instructionis et Scientiae pecuniis adiuvante (ID—2002—0002), invenimus. Gratias Professori Thomae J. Mathiesen agimus, sub cuius auspiciis in Vniversitate Indianensi hac de re sibi operam dedimus.

¹ Pl., *R.*, 617b: ἐπὶ δὲ τῶν κύκλων αὐτοῦ ἄνωθεν ἐφ’ ἐκάστου βεβηκέναι Σειρήνα συμπεριφερομένην, φωνὴν μίαν ἰείσαν, ἓνα τόνον· ἐκ πασῶν δὲ ὁκτὼ οὐσῶν μίαν ἁρμονίαν συμφωνεῖν. Vide Sabinae Wedner, 1994, p. 70. Plato non “sphaeram” sed “circulum” dicit, quod potius sphaeram quamdam armillarem describit (cf. Iacobi Adam, 1902, II, p. 448; Alberti Rivaud, 1928, et Iohannis Burnet, ⁴1930, p. 188). Cf. Macrobbii *In Somnium Scipionis commentarium*, II, 3, 1: *Hinc Plato in Re publica sua cum de sphaerarum caelestium volubilitate tractaret, singulas ait Sirenas singulis orbibus insidere, significans sphaerarum motu cantum numinibus exhiberi.*

² Cf. Chalcidii locum *De caelo*, XCII, de pagina interretiali, cuius inscriptio <http://www.chmtl.indiana.edu/cgi-bin/chmtl/isearchtml>, a. d. VIII Kal. Apr. MMVII, depromptum.

³ A. Sirenes et caelestis musica Philo in *Quaestionibus in Genesim*, III, 3 comparat: *Perfecta musica ex motu stellarum harmonice coaptata ... excitat insaniam in auribus, et indomitam voluptatem afferens animo facit ut contemnatur cibus et potus atque fame mortem appropinquante fere moriamur ob cupidinem cantus [Phaedr., 259 C] ... Quod si Sirenum cantatio, ut Homerus ait, ita violenter invitat auditores ut oblivioni tradant patriam, domum, amicos et cibos necessarios, quanto magis perfectissima et summa harmonia praedita atque vere coelestis musica attingens instrumentum auris cogit insanire ac divinare.*

B. Sirenas simulacra sonorum caelestium esse Theo Smyrnaeus, p. 147 Hiller, doctrinam Pythagoricam dicit: ἔνιοι δὲ σειρήνας οὐ τοὺς ἀστέρας λέγεσθαι φασιν, ἀλλὰ κατὰ τὸ Πυθαγορικὸν τοὺς ὑπὸ τῆς τούτων φορᾶς γινομένους ἤχους καὶ φθόγγους ἡρμοσμένους καὶ συμφώνους, ἐξ ὧν μίαν ἡρμοσμένην ἀποτελεῖσθαι φωνήν. Idem Theo Smyrnaeus, p. 146, 9-11 Hiller, aliorum sententia Sirenas planetas esse refert (ἐπὶ δὲ τῶν κύκλων ἄς φησιν ἐφεστάναι Σειρήνας οἱ μὲν αὐτοὺς «φασι» λέγεσθαι τοὺς πλάνητας, ἀπὸ τοῦ σειριάζειν); cf. Eust., *Ad Od.*, vol. 2, p. 5, l. 29-30 ed. Stallbaum (ἐν δὲ ῥητορικῷ λεξικῷ εὕρηται καὶ ταῦτα· Σειρήνες, τὰ ἄστρα. σείρια γὰρ καλοῦνται παρὰ τὸ σειριᾶν, ὃ ἐστὶν ἀστράπτειν).

C. Sonos imaginem Sirenum operationis Proclus in commentariis in Platonis *Rem publicam*, vol. II, p. 236, l. 27 – p. 237, l. 14 Kroll, statuit: ἡ μὲν γὰρ μία φωνὴ δηλοῖ τὴν ἀμετάβολον τοῦ τῆς ἐνεργείας εἶδους εἰς ἄλλο καὶ ἄλλο μέλος ὑπαρξίν, ὡς ἐκάστης Σειρήνος αἰετὴν αὐτὴν ἰείσης φωνήν· ὁ δὲ εἰς τόνος τὴν ποιὰν φωνήν ἐδήλωσεν εἰς ἐνὸς ἀπήχησιν φθόγγου τελούσαν· παρὰ γὰρ τὴν τάσιν καὶ ὁ φθόγγος καλεῖται τόνος. καὶ τέλος ὁκτὼ τῶν κύκλων καὶ τῶν Σειρήνων οὐσῶν μίαν ἁρμονίαν ἐκ πάντων ἀποτελεῖσθαι φησιν, οἷον τὴν διὰ πασῶν, ἐν ὅροις μὲν ὁκτὼ θεωρουμένην, ἑπτὰ δὲ διαστήμασιν, ὡς τῶν Σειρήνων τὰς ἐνεργείας εἰκάσθαι φθόγγοις, ἐξ ὧν ἡ διὰ πασῶν ἡ κατακορεστάτη τῶν συμφωνιῶν, καὶ κατὰ τὴν τάξιν αὐτῶν εἶναι τὰ διαστήματα τῶν φθόγγων, ἀρχόμενα ἀπὸ τῆς νήτης κάτωθεν καὶ τελευτῶντα εἰς τὴν ὑπάτην ἀνωτάτω οὖσαν· δεῖ γὰρ τὰ ἀνωτέρω κινεῖσθαι θάπτον, καὶ δοκῶσιν αἱ ἀποκαταστάσεις εἶναι πολυχρονιώτεραι τῷ μείζονα λόγον ἔχειν τοὺς κύκλους αὐτοὺς τοῖς μεγέθεσι πρὸς τοὺς κύκλους ἢ τὰς κινήσεις αὐτῶν πρὸς ἀλλήλας.

D. Sirenas animas sphaerarum vel circulorum esse Proclus in commentariis in Platonis *Rem publicam*, vol. II, p. 239, l. 19-20 Kroll, statuit (τὰς Σειρήνας, ἃς εἵπομεν τὰς θείας εἶναι τῶν ὁκτὼ κύκλων ψυχάς); cf. *ibid.*, vol. II, p. 237, l. 26 – p. 238, l. 20 Kroll (ὅτι μὲν δὴ πρὸ σωμάτων οὐσας ἀναγκαῖον καὶ προσεχῶς ἐφεστῶσας τοῖς κύκλοις εἶναι ψυχὰς αὐτάς, δηλόν, ἐπεὶ καὶ τὸ συμπεριφέρεσθαι τοῖς κύκλοις κινεῖσθαι δηλόν, ἐπεὶ καὶ τὸ συμπεριφέρεσθαι τοῖς κύκλοις κινεῖσθαι δήπου μεταβατικῶς αὐτὰς ἀναδιδάσκει. καὶ εἰ μὴ μῦθος ἦν, εἶπεν ἂν ταῖς Σειρήσιν τοὺς κύκλους συμπεριάγεσθαι· νῦν δὲ ὡς φιλοῦσιν οἱ μυθοπλάσται ποιεῖν, ἀνέστρεψε τὴν τάξιν καὶ τοῖς κύκλοις εἶπεν συμπεριφέρεσθαι τὰς Σειρήνας. εἰ

δ' οὖν κινούνται καὶ αὐταὶ κυκλικῶς κατὰ τὴν ἀσώματον κίνησιν, ἀνάγκη δὴπου ψυχὰς τινὰς αὐτὰς εἶναι νοερῶς ζώσας νοῦ γὰρ εἰκὼν ἢ περιφορά, καθάπερ ὁ Ἀθηναῖος ξένος ἐδίδαξεν [leg. X 897c], καὶ ψυχὰι περιάγονται διὰ νοῦν. εἰ δὲ ταῦτα ἀληθῆ, συνάδει ταῦτα τοῖς ἐν Τιμαίῳ [p. 35a sqq.] περὶ τῶν θείων ψυχῶν πεφιλοσοφημένοις, ὥς ἄρα ἐκ τῶν ἀρμονικῶν ὑφεστήκασιν λόγων· εἰ γὰρ τὴν κίνησιν αὐτῶν ἐναρμόνιον εἶπεν, ἔχοιεν ἂν κατ' οὐσίαν τοὺς λόγους τοὺς ἀρμονικοὺς, ὥς καὶ ἐκεῖνος εἶπεν· καὶ εἰ περιφέρονται, καὶ αὐταὶ κύκλοι τινές εἰσιν, ὥσπερ φησὶ καὶ ὁ Τίμαιος [p. 36c]. καὶ εἰ μίαν φωνὴν ἀφίησιν ἐκάστη καὶ ἓνα τόνον, λογικαὶ πάντως εἰσὶ κατ' οὐσίαν, ἀπλαῖς χρώμεναι καὶ ἀσυνθέτοις ἐνεργείαις καὶ οὐχ οἷαις αἱ ἡμέτεραι, συλλογιζόμεναι, καὶ [εἰκά]ζ[ουσ]αι ἄλλ[οτε] ἄλλως, ἵνα τὰ ὄντα γνῶσιν· π[άλιν] δὲ εἰ μίαν συμπληροῦσιν ἀρμονίαν, οἷ[ον χορεύου]σιν περὶ ἓνα κορυφαῖον τὴν [τοῦ ὅλου] κόσμου ψυχὴν; cf. *In Ti.*, III, 70, 23-24 Diehl (ἐκεῖνος γοῦν καὶ τοῖς ὀκτὼ σφονδύλοις ψυχὰς ἐπέστησεν, ἃς ἐκάλεσε Σειρήνας).

E. Procli interpretatio astronomica Sirenum Platoniarum in commentariis in Platonis *Timaeum*, vol. III, p. 67, 6-11 Diehl, invenitur (πρὶν γὰρ παραγάγῃ τοὺς ἑπτὰ τούτους κύκλους, εἶπεν αὐτοὺς ἰσοδρόμους εἶναι. ὅτι δὲ ἐκάστη ἑαυτῇ ὁμαλῆς, δηλοῖ καὶ ὁ ἐν Πολιτείᾳ [X 617 B] Σωκράτης εἰπὼν ἐπὶ τῶν ὀκτὼ κύκλων ἐφεστάναι Σειρήνα μίαν φωνὴν ἰεῖσαν, ἓνα τόνον. ὥστε τὸ ὁμαλὲς κοινὸν αὐτοῖς).

⁴ Cf. Manuelis Philes *Carmina inedita*, 11, 1 (Ἥλιε, Σειρήν, τῆς ἐμῆς ψυχῆς δρόσε).

⁵ Cf. Evae Hofstetter, 1990, p. 293 et 295 (V 31), secundum quam haec gemma ex origine Graeca orientali est; videas quoque J. P. Guépin, 1966, p. 51, imaginem 5, et Iohannis Boardman, 1968, imaginem X, numerum 142. Haec gemma Parisiis servatur in eo quod Francogallice “Cabinet des Médailles” in Bibliotheca Nationali appellatur. Antea Collectioni Luynes pertinuit, ubi eam numero 265 notaverunt. Illius sedis operariis, qui lucis ope imaginem expresserunt nobisque miserunt, gratias quam plurimas agimus. Nunc autem in pagina interretiali, cuius inscriptio <http://visualiseur.bnf.fr/Visualiseur?Destination=Daguerre&O=25001508&E=JPEG&NavigationSimplifiee=ok&typeFonds=noir> est (Id. Aug. MMXIII), aspici potest.